

ЗАКОНОДАТЕЛНА ТЕХНИКА
ПРИ ОЧЕРТАВАНЕ НА ПРЕСТЪПНИЯ СУБЕКТ*Юлиана Матеева*LEGISLATIVE TECHNIQUES
IN OUTLINING THE CRIMINAL SUBJECT*Yuliana Mateeva*

Abstract: Criminal code of the Republic of Bulgaria contains a number of crimes with a special subject, indicated directly in the text of the Code. There are other cases where the subject is special, but its special characteristics should be interpreted. Current article aims to explore different approaches, used by the legislator in order to outline specific requirements in regard to the subject and to classify them.

Key words: crime, special, subject, interpretation, classification.

Съставите на голяма част от престъпленията в Особената част на Наказателния кодекс на Република България поставят като единствено условие към субекта на престъпление да притежава кумулативно трите основни качества: да бъде физическо лице, да е навършил определена възраст и да е действал в състояние на вменяемост. В тези случаи се говори, че субектът е общ, което означава, че престъплението може да бъде извършено от **всяко наказателноотговорно лице, за което към момента на деянието са били налице посочените основни качества**. Съгласно утвърдената законодателна практика, такъв субект се обозначава с термина „който“¹.

В НК обаче има и редица състави на престъпления, при които изпълнителното деяние не може да бъде извършено от всяко наказателноотговорно лице. В тези случаи съставът конкретно и точно посочва какви са допълнителните изисквания към субекта. Такива допълнителни изисквания, изрично очертани, се съдържат например в чл. чл. 201, ал. 1, 301, ал. 1, 282, ал. 1 НК, където субектът е длъжностно лице; в чл. 120

НК – майка; в чл. 178, ал. 1 НК – родител или друг сродник; в чл. 100 НК – български гражданин и др. В тези случаи се отбелязва, че **субектът е особен** и по принцип за неговото конкретно идентифициране като такъв не възникват теоретични или практически проблеми².

Задачите на настоящия анализ са две:

Основната задача е да се проследят и класифицират онези състави на престъпления, където особеният субект не е така ясно и изрично обозначен. Поради тази причина, се налага да бъде извеждан по тълкувателен път. Понякога, макар в състава да е употребен терминът за общия субект „който“, действителният се оказва особен, защото в друга или в същата норма имплицитно се добавят и допълнителни изисквания към субекта. Например в чл. 126, ал. 1 НК субектът на криминалния аборт е посочен с термина „който“, от което може да се направи извод, че става въпрос за общ субект, но в ал. 2 на същия член е предвидена по-тежка наказателна отговорност, „ако виновният няма висше медицинско образование“, откъдето следва, че по основния състав е необходимо субектът да е имал висше медицинско образование, т.е. да е бил особен³. В други

¹ Вж. **Долапчиев, Н.** Наказателно право, Обща част, София, 1945, с. 140. **Ненов, Ив.** Наказателно право, Обща част, кн. I, София: Софи-Р, 1992, с. 163–170. **Гиргинов, А.** Наказателноотговорни лица. София: Софи-Р, 2001, с. 22. **Стойнов, Ал.** Наказателно право, Обща част. София: Софи-Р, 2019, с. 112–115. **Велчев, Ж.** Субект на престъпление. Велико Търново: Фабер, 2019.

² Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 115–116.

³ Вж. **Стойнов, Ал.** Престъпления против правата на гражданите. София: Сиела, 2018, с. 78.

случаи индикация в самия състав на престъплението подсказва, че не става въпрос за общ субект. Например в чл. 168, ал. 2 НК е визирано „който“, но веднага след това е добавено „упражни избиращелното си право“, откъдето следва, че не всяко наказателноотговорно лице, а само такова, което има активно избиращелно право за съответния вид избори, може да бъде субект на това престъпление⁴. Примерите показват, че дори в текста на особената наказателноправна норма субектът да е бил изразен с употреба на термина „който“, това съвсем не означава, че задължително става дума за общ субект. Защото съставът може да изисква субектът да е бил особен, но за неговото установяване е необходимо да се направи съответен конкретен анализ, за да се разкрие, че действителната воля е именно такава.

Преди да се пристъпи към решаването на тази основна задача, е необходимо да се изясни накратко същността на особенния субект на престъпление. Като се изхожда от класическите и изрично посочените видове специален субект, се установява, че за тях има изискване лицето да притежава някакво неизменно и иманентно присъщо качество (български гражданин, майка, родител) или пък такова, което е свързано с неговата служебна дейност (длъжностно лице; военно лице; лице, което упражнява медицинско занятие).

При посочените случаи особеното качество на субекта има известна поне относителна стабилност в темпорално отношение, а не е някакво временно и променливо състояние. На следващо място, това качество представя в някои случаи лицето като уникално и като единствено годно да извърши конкретното посегателство. Такива са например хипотезите на някои престъпления против личността, при които наличието на родствена връзка между субекта и друго лице (предмет на престъплението) е законово основание за определяне на деянието като по-тежко наказуемо (чл. 116, ал. 1, т. 3 НК), или пък обосновава предвиждане на привилегирован състав (чл. 120 НК). В други случаи особеното качество е очертано като родова характеристика (например – военно лице) и всички, отговарящи на съответното изискване, могат да осъществят конкретния престъпен състав. Не на последно място при определени видове състави особеното качество

е толкова важно и толкова неразривно свързано със субекта, че редица посегателства срещу различни обекти, извършени от такова лице, са по-тежко наказуеми именно поради факта на неговото особено качество.

В продължение на тезата за тясната връзка между лицето не само като субект, но и като жертва (предмет на престъплението) и неговото особено качество, в закона се предвижда по-тежка наказателна отговорност за всяко извършено деяние от или спрямо лицето носител (притежател) на съответното качество. Това е видно при всички състави, където деянието е извършено спрямо „длъжностно лице при или по повод на службата му“. Особеното качество на пострадалия осигурява засилена наказателноправна защита, когато е действал по служба или когато посегателството срещу него се е намирало в причинна връзка с длъжностния му статус и неговите служебни действия или бездействия (чл. 116, ал. 1, т. 1, пр. 1 НК, чл. 131, ал. 1, т. 1, пр. 1 НК, чл. 148, ал. 1, т. 3, пр. 1 НК)⁵.

При прегледа на престъпните състави се установява, че такива с особен субект, който обаче изрично и конкретно не се посочва, се срещат във всички глави на Особената част на НК. Макар и условно, **такъв субект може да бъде обозначен като привидно общ (прикрито особен)**. Както доказват примерите, дадени в началото, техниките, които се използват, за да бъде той обозначен, не са еднакви. В зависимост от спецификата на законодателния подход, използван за очертаването на такъв субект, могат да бъдат отграничени няколко категории:

I. Същински особени престъпления

Общото при всички тях е, че особеното качество се изисква още по основния състав на престъплението.

1. Особеното качество на субекта е функция от неговата длъжност (осъществяваната конкретна дейност), съставът изрично сочи конкретното качество или то се извежда от естеството на изпълнителното деяние.

От своя страна, те могат да бъдат подразделени на три подгрупи:

⁴ Вж. Кузманова, Н. Наказателноправна защита на политическите права на гражданите. София: Сиела, 2015, с. 167.

⁵ Вж. по-подробно Михайлов, Д. Длъжностното лице – особен субект на престъпление. София: Наука и изкуство, С., 1969; Димитрова-Симеонова, С. Понятието „Длъжностно лице“ в българското наказателно право. Бургас: „Бряг“, 2014.

1.1. Особеното качество като функция от длъжността на субекта/осъществяваната конкретна дейност.

Тази категория субекти са очертани като особени чрез уточняване в състава на тяхната длъжност. Тук законодателните техники са разнообразни:

– при дипломатическото предателство по чл. 103 НК, се указва, че субектът осъществява деянието, *изпълнявайки държавна служба или поръчение пред чуждо правителство или международна организация*, т.е. става въпрос за лице, на което е възложена функцията да защитава интересите на Република България в международните отношения⁶.

– при злепоставянето по чл. 141, ал. 3 НК, субектът бездейства, *като е длъжен да окаже помощ на болен* – с други думи, става въпрос за „лице, което не упражнява медицинско занятие, но въпреки това е правно задължено да оказва медицинска помощ – болногледач“⁷.

– по чл. 142а, ал. 6 НК, особеното качество се извежда от факта, че лицето разполага с правомощие *да настъпява или задържа лица в здравно заведение* за душевно болни⁸.

– в други норми, като чл. 174 НК⁹ или чл. 228, ал. 2 НК¹⁰, чл. 353б, ал. 3 НК, чл. 368 НК¹¹, субектът *злоупотребява със служебното си положение* (за да се включи като съавтор) или *нарушава задълженията си* (за маркиране на стока или за осигуряване изправността на съответните инсталации, както и за медицинско освидетелстване на военнослужещи), като във всички тези случаи очевидно е налице пряка връзка между служебното положение и обекта на посегателството.

– сходна конструкция има и чл. 278б, ал. 3 НК, който криминализира даването на невярно заключение от лице, *което удостоверява автентичността на произведения на живописиста, скулптурата, графиката или археологически предмети или обекти*. Очевидно е, че такива удостоверителни правомощия са свързани със специална компетентност в областта на изкуството и науката и това изключва субектът да бъде всяко наказателноотговорно лице.

Към тази група се отнасят още и редица видове престъпления, общото между които (по подобие на изброените по-горе) се състои в относителната трайност на осъществяваната служебна или професионална дейност, по повод на която субектът извършва престъпното посегателство. Индикатори за особения субект са употребените изрази: „**който като (глагол)**“; „**които управляват и представляват**“; „**измами клиент**“; „**измами купувач**“.

Най-характерни са тези конструкции за съставите на престъпленията против стопанството. В тези случаи дейността на особения субект е най-общо формулирана. Такива са:

– чл. 227б, ал. 2 НК, чл. 227г НК¹², 227д, ал. 3 НК – *лицата, които управляват и представляват търговското дружество или кооперация*^{13,14};

– чл. 225в, ал. 1 НК – *който, като изпълнява работа за юридическо лице или едноличен търговец*;

– по чл. 225в, ал. 2 НК – *който при осъществяване на търговска дейност*.

В други хипотези, неговата дейност е по-конкретно очертана – например по:

– чл. 229 НК – *който, като приема селскостопански произведения за сметка на изкупвателна или търговска организация*;

⁶ Вж. по-подробно **Велчев, Б.** Престъпления против Републиката. София: Сиела, с. 129–131.

⁷ Вж. **Гиргинов, А.** Наказателно право. Особена част. София: Софи-Р, 2002, с. 103.

⁸ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит съч., с. 114.

⁹ Вж. **Стойнов, Ал.** Цит съч., с. 215.

¹⁰ Вж. **Гиргинов, А.** Цит съч., с. 281.

¹¹ Вж. **Гиргинов, А.** Пак там, с. 502.

¹² Вж. по-подробно **Груев, Л.** Престъпления против кредиторите. София: Сиби, 2002; **Гиргинов, А.** Цит съч., с. 273.

¹³ Във връзка с проблемите, свързани с управлението и представителството на търговско дружество при няколко управители, които заедно или поотделно да изпълняват функциите си и множеството въпроси във връзка с наказателната отговорност по чл. 227б, ал. 2 НК, вж по-подробно **Бъчварова, М., Ж. Матеева, И. Игнатова.** Търговска несъстоятелност – правни и икономически теоретико-приложни аспекти, Варна: УИ „Наука и икономика“, 2018, с. 86–215.

– чл. 231, ал. 1 НК – *който пуска в продажба промишлени или селскостопански стоки*¹⁵;

– чл. 232, ал. 2 НК – а) *който измами купувач*, б) *който измами клиент*¹⁶.

– чл. 252, ал. 3 НК – *особеният субект е изразен като лице, което осъществява банкова дейност с разрешение*.

Състави с подобна техника на очертаване на субекта могат да бъдат установени и при престъпленията против собствеността. Например при иманярството по чл. 208, ал. 2 НК, особеното качество е указано с изискването субектът да е намерил съкровище, след като го е търсил: *който, като търси*.

Във всички посочени състави и норми, субектът е формулиран по съответния начин, който се оказва и подходящия, тъй като не би била уместна друга, по-голяма степен на конкретизация. Защото например кръгът от лица, които могат да управляват и представляват търговското дружество, е многоброен и не би било възможно всички те да се изброят като възможни субекти на съответното престъпление против кредиторите. Освен това особеният субект в последния случай е лесно определяем – това е вписаният в Търговския регистър управляващ и представляващ търговеца.

По отношение на тази категория субекти, може да се обобщи, че се очертават в състави, за които липсват възможности да бъдат изразени другояче или по-конкретно. Оказва се, че използваната по-широка формулировка за обозначаване на специалния субект е единствено удачната.

1.2. Особеното качество на субекта, изразено чрез директно указание в състава

За разлика от предходните хипотези, видовете престъпления, които могат да се споменат, като пример според посочения критерий за особен субект се характеризират със значително по-голяма степен на яснота и конкретност. Индикатор за наличието на особения субект е **употребата на израза „който като (съществително)“**. Например в:

– чл. 228, ал. 1 НК – *който като ръководител или контролен орган, нареди*

или допусне да се произведат нестандартни промишлени произведения;

– чл. 290, ал. 1 НК – *който ... като свидетел устно или писмено съзнателно потвърди неистина или затаи истина*¹⁷,

– чл. 291, ал. 1 НК – *който като вещо лице ... даде невярно заключение*.

Общото във всички тях се изразява в това, че особеният субект би могъл да се формулира още по-категорично, като се избегне изобщо употребата на термина „който“. Словосъчетанието „който, като...“ излишно натоварва езиковата конструкция на състава, доколкото и без него не биха възникнали съмнения кой може да бъде субект на описаните престъпления – само лица, които имат определено процесуално качество или изпълняващи ръководни и контролни функции. Разбира се, сегашната формулировка по никакъв начин не затруднява практиката, нито буди спорове в теорията относно наличието на особен субект.

1.3. Особеният субект като лице с властнически или контролни правомощия, което произтича от естеството на изпълнителното деяние

Властническите правомощия на субекта са обозначени в НК като: „**нареди**“, „**допусне**“, „**не е упражнил контрол**“ и др., своеобразни индикатори за неговите особени качества. Формата на изпълнителното деяние обичайно е бездействие (или алтернативно действие и бездействие), т.е. субектът е и страна по общественото отношение – обект на престъплението, което също е част от техниката за означаване, че не може да е всяко наказателноотговорно лице¹⁸. Към тази категория могат да се отнесат състави като:

– чл. 219, ал. 2 НК (безстопанственост) – *който въпреки задълженията си не е упражнил достатъчен контрол*¹⁹;

– чл. 221а, ал. 1 НК – *който нареди или в нарушение на своите задължения допусне*;

– чл. 419 НК (допустителство) – *който съзнателно допусне негов подчинен да извърши предвидено в тази глава престъпление*.

¹⁴ Вж. Гиргинов, А. Цит. съч., с. 276.

¹⁵ Вж. Гиргинов, А. Пак там., с. 285.

¹⁶ Вж. Гиргинов, А. Цит. съч., с. 287.

¹⁷ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 141.

¹⁸ Вж. по-подробно Петрова, Цв. Престъпно бездействие. София: Сиела, 2018.

¹⁹ Вж. Гиргинов, А. Цит. съч., с. 260.

Може да се твърди, че в случая също не са налице други варианти за очертаване на особения субект, тъй като даденото лице с власт е вероятно да разполага с различни други служебни правомощия, които трудно биха могли да се изброят изчерпателно в състава.

2. Особеното качество на субекта произтича от неговата връзка или отношение с пострадалия и най-често от положението на зависимост, надзор или от задължение за пазене или полагане на грижи

Тази категория особен субект се съдържа в множество състави, при които субектът е свързан по някакъв начин с предмета /жертвата/ на престъплението. Индикаторите са визирани в съставите чрез съчетанията: „намиращо се в ... зависимост“, „длъжен да се грижи“, „под негови грижи“, „под негов надзор“, „поверено да го пази“ и други подобни.

Примери за видовете престъпления, където особеният субект е изразен чрез указаната връзка с жертвата, са:

- довеждане другого до самоубийство чрез жестоко отнасяне или системно унизяване на достойнството на лице, *намиращо се в материална или друга зависимост от него* (дееца) по чл. 127, ал. 3 НК²⁰;
- престъпното съвкупление, при което пострадалият бива принуден към това *използване на служебната му или материална зависимост от него (от субекта)* по чл. 153 НК²¹;
- злепоставянето, изразяващо се в неоказване помощ на лице, за което субектът е *длъжен да се грижи* по чл. 138 НК²²;
- би/полигамията по чл. 179, ал. 1 НК, където субектът трябва да бъде лице, което се намира в брак, както и по чл. 181, пр. 1 НК, при който субектът трябва да е нарушил свое задължение към съпруг, възходящ, низходящ, брат или сестра.
- изтезаването от субекта на малолетно или непълнолетно лице, *намиращо се под негови грижи или чието възпитание му е възложено* по чл. 187 НК;

– системното използване за вършене на прося на лице, *намиращо се под негови грижи* по чл. 189, ал. 1 НК²³.

По същия начин са конструирани и съставите, при които определени функции са възложени на субекта по повод на вещь или животно:

- не полагане на достатъчно грижи за гръбначно животно, *което се намира под негов надзор* по чл. 325в, ал. 1 НК;
- противозаконно присвояване на чужда движима вещь, *която владее или пази* по чл. 206 НК;
- съзнателно ощетяване на чуждо имущество, *поверено му да го управлява или пази* чл. 217, ал. 1 НК и ал. 3 – разпореждане със запорирана или заложена вещь, *оставена му за пазене*;
- разпореждане с вещь, поставена под запор и *оставена му за пазене*, както и по чл. 277, ал. 2 НК.

При тази категория особен субект също може да се твърди, че не са възможни други формулировки, освен дадените в НК, доколкото кръгът от потенциалните субекти е по-широк, за да бъдат обхванати всички те.

3. Особеното качество произтича от факта, че съставът на престъплението изисква субектът да притежава определено право

Индикатор за принадлежност към този критерий за особен субект е използване в нормата **варианти на възвратно притежателното местоимение „си“ или „свой/своя“**.

Такива например са съставите:

- на изборния подкуп по чл. 167а, ал. 1 НК – който с цел *да упражни изборителното си право*²⁴;
- на чл. 168, ал. 2 НК – който упражни *изборителното си право* два или повече пъти при един избор²⁵;
- на застрахователната измама по чл. 213 НК – който разруши, повреди или унищожи с измамлива цел *свое осигурено имущество*;

²⁰ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 84.

²¹ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 163.

²² Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 107.

²³ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 246.

²⁴ Кузманова, Н. Цит. съч., с. 140.

²⁵ Кузманова, Н. Цит. съч., с. 167.

– на чл. 216, ал. 2 НК – който унищожи, разруши или повреди *свое ипотекано или заложено имущество*;

– на чл. 278б, ал. 1 НК – който противозаконно унищожи или повреди *своя културна ценност* и др.

При тези същински особени престъпления, както и при предходно споменатите, отново се констатира липса на други подходящи възможности, за да бъде формулиран по-конкретно съответния особен субект.

4. Предходното санкциониране като условие субектът да се определи като особен

Многобройните видове престъпления, които съдържат посоченото условие, могат да бъдат обособени в три групи:

4.1 Предходно наложено административно наказание.

В тези случаи индикатор за особения субект са изрази като: „**след като е наказан за същото деяние по административен ред**“ или „**в срока на изтърпяване**“, „**в едногодишен срок от наказването му по административен ред**“, „**след като е наказан за нарушение по...**“ и др.

Такива особености се срещат например при престъпленията против стопанството:

– чл. 232, ал. 4 НК – след като на лицето е било *наложено по същата алинея административно наказание с постановление, влязло в сила*;

– чл. 225, ал. 3 – който, *след като е наказан за нарушение по чл. 3 от Закона за борба със спекулата*.

Подобна конструкция се установява и при престъпленията против правосъдието – чл. 29б, ал. 3 НК – който наруши забрана..., *след като е наказан за същото деяние по административен ред*. Накрая следва да се добави, че така е формулиран и особеният субект при съставите на общоопасното престъпление по чл. 343в НК. Например в неговата ал. 1 е казано: който управлява моторно превозно средство в срока на изтърпяване на наказанието „*лишаване от право да управлява моторно превозно средство*“, *след като е наказан за същото деяние по адми-*

нистративен ред; в ал. 2 – *който в едногодишен срок от наказването му по административен ред* за управление на моторно превозно средство без съответно свидетелство за управление извърши такова деяние; а в ал. 3 – лице, което управлява моторно превозно средство *в срока на изтърпяване на принудителна административна мярка* за временно отнемане на свидетелството за управление на моторно превозно средство...²⁶.

4.2. Предходно санкциониране с влязла в сила присъда

Към тази група може да се отнесе чл. 343б, ал. 2 НК, в който е криминализирано управляването на МПС с концентрация на алкохол в кръвта над 0,5 на хиляда, установено по надлежния ред, след като деецът е бил *осъден с влязла в сила присъда за деянието по ал. 1*²⁷.

4.3. Предходно санкциониране с друг акт на съда

Терминологичните индикации за принадлежност на субекта към тази група са съчетанията на признаци в състава от вида „*след като е осъден*“ или „*отстранен по надлежен ред*“.

Като примери могат да се споменат престъпленията:

– неплащане на издръжка по чл. 183, ал. 1 НК – *който, като е осъден да издържа свой съпруг, възходящ, низходящ, брат или сестра*²⁸;

– неизпълнение на парично задължение по чл. 293а НК – *който, след като е осъден да изпълни парично задължение с влязъл в сила съдебен акт*;

– чл. 29б, ал. 1 НК – който ... *не изпълни заповед за защита от домашното насилие или Европейска заповед за защита*;

– чл. 323, ал. 2 НК – който самоволно заеме недвижим имот, *от чието владение е отстранен по надлежен ред*²⁹ и др.

Отново може да се твърди, че по отношение на всички особени престъпления от тази група ще важи казаното за повечето посочени дотук, а именно, че за изразяване на субекта като особен, не може да се намери друг, различен начин от използвания.

²⁶ Срв. Костадинова, Р. Транспортни престъпления. София: Сиела, 2012, с. 244–253.

²⁷ Срв. Гиргинов, А. Цит. съч., с. 461, според когото субектът е всеки, който управлява МПС.

²⁸ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 236.

²⁹ Гиргинов, А. Цит. съч., с. 416.

5. Особеният субект, очертан в бланкетни състави като адресат на определени задължения

Известно е, че при всички бланкетни състави особените качества на субекта се извеждат от норма извън НК, към която се препраща и която дава указания за неговото правно задължение. Индикатори като „който наруши“ или „който не изпълнява“ са само илюстративни примери, доколкото разнообразието на формулировките на особения адресат на бланкетните норми е голямо. Редно е да се уточни и че не във всички случаи, когато се срещнат тези индикатори, задължително субектът е привидно общ. Такива са например престъпленията:

- злепоставяне по чл. 136, ал. 1 НК – *който наруши* правила, установени за охрана на безопасността на труда, и с това изложи на опасност живота или здравето на трудещите се;
- чл. 168а, ал. 1 НК – *който в нарушение на установените правила* отпечатва бюлетини за гласуване³⁰;
- чл. 244а, ал. 1 НК – *който в нарушение на установения ред* изготвя, приема, придобива, пренася през границата на страната или превозва парични знаци с курс в страната или в чужбина или все още неемитирани парични знаци, предназначени за пускане в обращение като законно платежно средство;
- чл. 248а, ал. 1 НК – *който, за да получи кредит*, представи неверни сведения и ал. 2 – *който ... в нарушение на задължение да предостави такива*;
- чл. 255, ал. 1 НК и чл. 255а, ал. 1 НК – *който избегне установяване или плащане на данъчни задължения* в големи размери³¹;
- чл. 255б, ал. 1 НК – *който укрие задължителни осигурителни вноски за държавно обществено осигуряване или за здравно осигуряване*;
- чл. 227б, ал. 4 НК – лицата, които, *като са били длъжни да уведомят* Българската народна банка ... и лицата, които, *като са били длъжни да уведомят* Комисията за финансов надзор;
- чл. 338, ал. 1 НК – *който ... не взема необходимите мерки за сигурност и особено мерките, предвидени в надлежните правилници, наредби или инструкции*;

- чл. 356, ал. 1 НК – *който наруши установените строителни, санитарни или противопожарни правила при проектиране, ръководене или изпълнение* на строежи;
- чл. 319е НК – *който при доставяне на информационни услуги*;
- чл. 356з, ал. 1 и 2 НК – *който наруши правилата за ядрената или радиационната безопасност*;
- чл. 366 НК – *който наруши задълженията си по военния отчет на българските граждани*;
- чл. 364, ал. 1 НК – *който при мобилизация се отклони от военна служба*;
- чл. 369, ал. 1 НК – *който ... не изпълнява задълженията си във връзка с противовъздушната, противоатомната и противохимическата защита* и др.

Очевидно бланкетният характер на посочените престъпления по дефиниция изключва по-конкретното очертаване на особения субект. Тези състави се отнасят до материя, която е много по-динамична и променлива в сравнение с наказателната. Опитът да бъде обхваната конкретно от НК би довел до стесняване кръга на възможните субекти или деяния. Поради тази причина в посочената категория състави също не е възможна нова законодателна интервенция за извеждане на особения субект чрез неговото конкретно и изрично назоваване. Тълкуването отново се оказва единственият вариант за уточняване на особения субект.

6. Особеното качество на субекта, обусловено от квалифицираните състави на престъплението

Става дума за престъпления, според чиито основни състави деецът е бил правоспособно лице, но **това обстоятелство се изяснява от съдържанието на техните по-тежко наказуеми състави, където се посочва, че субектът е неправоспособно лице.**

Към тази категория могат да се отнесат: причиняване на смърт при професионална непредпазливост по чл. 123, ал. 1 НК, като според ал. 2 субектът няма право да упражнява съответната дейност и следователно, *per argumentum a contrario*, субектът в ал. 1 трябва да е бил правоспособен³². Същата законодателна логика е въз-

³⁰ По въпроса за субекта на престъплението по чл. 168 а, ал. 1 НК теорията не е единодушна – вж. при Кузманова, Н. Цит. съч., с. 195; срв. Петрова, М. Престъпления против правата на гражданите, автореферат, 2019.

³¹ Вж. Владимирова, Р. Защита на финансово-данъчната система от правонарушения. София: Феня, 2000.

³² Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 69.

приета и при телесните повреди по чл. 134, ал. 1 и ал. 2 НК³³. Сходна е и формулировката на криминалния аборт по чл. 126, ал. 1 НК, където едва втората алинея указва на по-тежка наказуемост на деянието, ако виновният няма висше медицинско образование³⁴.

7. Особените качества на субекта се съдържат в основния състав на престъплението, но в квалифициран са предвидени и други допълнителни особенни качества

Към тази група принадлежат само престъпления против половата неприкосновеност на личността. На първо място, това са престъпните съвкупления, чиито състави (поради самото естество на непосредствения обект на посегателството и на изпълнителното деяние), изискват **субектът да бъде лице от конкретен пол**, например по чл. 151, ал. 1 НК полът на извършителя трябва да бъде противоположен на пола на пострадалия³⁵. Наред с това в квалифицирания състав по чл. 151, ал. 2, т. 1 – НК има и допълнително изискване – между субекта и пострадалия да са налице отношения на зависимост или надзор. При изнасилването – чл. 152, ал. 1 НК, субектът трябва да бъде лице от мъжки пол, поради факта, че пострадалата винаги е лице от женски пол³⁶. А в квалифицирания състав на ал. 2, т. 2 има и допълнително изискване – субектът да е бил възходящ сродник на пострадалата, което произтича от качеството на жертвата – да е низходяща сродница на дееца.

Към тази група може да се причисли също и престъпният хомосексуализъм по чл. 157, чл. 1 НК с уговорката, че неговият основен състав изисква особено качество – лице от същия пол като жертвата. За да може обаче престъплението да се извърши по един от посочените способи, е необходимо да е имало положение на зависимост или надзор, което деецът да е използвал.

II. Несъщински особенни престъпления

Характерно за тези състави е, че по основния състав субектът е общ, а в някои от квалифицираните случаи са предвидени особенни изисквания по отношение на него.

1. Типични несъщински особенни престъпления

Тук се числят хипотезите, при които **особеното качество на субекта по квалифициран състав се извежда от указанието за роднинската му връзка с пострадалия или от изискването за експлоатирано от него отношение на зависимост или надзор като способ на извършване на деянието, който води до по-тежка наказателна отговорност**. Към тази група се отнасят следните квалифицирани състави на престъпления:

– убийство по чл. 116, ал. т. 3 – на баща или на майка, както и на рожден син или на рождена дъщеря, при което особеното качество на субекта се поражда от неговата родствена връзка с пострадалия (същият начин е използван и при телесната повреда, но там особенният субект не включва родителите, а само децата, увредили майка или баща – чл. 131, ал. 1, т. 3 НК);

– чл. 155б, ал. 2, т. 2 НК – склоняване на малолетен да участва или да наблюдава развратни действия, когато е извършено *чрез използване на положение на зависимост или надзор*;

– аналогично е при вътрешния и при трансграничния трафик, съответно по чл. 159а, ал. 2, т. 4 и по чл. 159б, ал. 2, вр. чл. 159а, ал. 2, т. 4 – чрез използване състояние на зависимост³⁷.

Доколкото има терминологична разлика между съчетанията „положение на зависимост“ и „състояние на зависимост“, в съдържателен план може да се приеме, че думата „състояние“, като по-тясно понятие, се обхваща от думата „положение“. Последното е връзка на субекта и пострадалия, който се намира в зависимост от него за предоставяне не само на средства за съществуване, но и на такива вещества или субстанции, от които пострадалият е бил или е станал зависим.

Към споменатите конкретни хипотези би следвало да се отнесат и всички онези, **когато деянието е извършено повторно или при опасен рецидив**. Тази група обхваща количест-

³³ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 98.

³⁴ Пак там, с. 78.

³⁵ Пак там, с. 153–154.

³⁶ По повод чл. 152, ал. 1, т. 2 НК и възможността за съизвършителство на жена и мъж в изнасилването на пострадалата, когато жената е участвала в акта на принудата, теорията и практиката не са единодушни. Вж. подробно Владимиров Р. Съучастие при усложнена престъпна дейност. София: „Нова звезда“, 1996, с. 235–238.

³⁷ Вж. Пушкарлова, Ив. Трафикът на хора. София: Сиби, 2012.

вено повече от осемдесет квалифицирани състави в Особената част на НК.

Към тези несъщински особени престъпления спадат и всички квалифицирани състави (близо двадесет на брой), където деецът е действал **в изпълнение на решение на организирана престъпна група**. При тях субектът също е особен, защото задължително трябва да е извършил и предикатното престъпление ръководене или членуване в организирана престъпна група, което ще се наказва в условията на реална съвкупност със съответния квалифициран състав на вторичното престъпление, извършено по решение на групата³⁸.

2. Особените качества на субекта се изискват само за някои форми на изпълнителното деяние или за да се приложат някои способности за осъществяване на престъплението

2.1. Особен субект при някои форми на изпълнителното деяние

Характерно за съставите от тази подгрупа е, че за осъществяване само на една от формите на изпълнителното деяние се изисква особено качество, докато за другите форми то не се предвижда³⁹. По-голяма част от съставите на престъпленията против мира и човечеството са от тази категория. Индикацията за наличие на такова несъщинско особено престъпление се изразява в използване на някоя алтернативна форма на изпълнителното деяние от вида: „**нареди**“, „**допусне**“ или „**заповяда**“, **заедно с други като: „извърши**“, „**причини**“, „**използва**“ (чл. 410, т. „а“ и т. „б“ НК; чл. 411, б. „а“ НК, чл. 412, б. „а“, „б“, „в“, „е“ НК, чл. 415, ал. 1 НК).

Извън последната глава на НК престъпления с такива алтернативни форми се срещат и в:

- чл. 221а, ал. 2 НК – който продължи, нареди или в нарушение на своите задължения *допусне* да бъде продължено,

– чл. 352а, ал. 1 и ал. 2 НК – който замърси или *допусне да се замърсят*.

Подобна конструкция се среща и при чл. 357, ал. 1 НК, където субектът разгласява държавна тайна, *която му е била поверена или станала известна по служба или работа*, но е предвидено, че престъплението може да бъде извършено и от общ субект – който разгласи такава информация, като съзнава, че от това може да последват вреди за интересите на Република България⁴⁰.

2.2. Особен субект вследствие използване на някои от способите за осъществяване на престъплението

Втората подгрупа от тази категория също са несъщински особени престъпления, но при тях само един от способите за осъществяване на престъплението предполага изискване за особено качество на субекта. По тази причина по дефиниция е изключен вариант за друга редакция на състава в частта относно субекта. Такава специфика се среща само при престъпленията против личността и тези против брака, семейството и младежта, където особеният субект се очертава посредством способите „**злоупотреба с власт**“ и „**използване положение на зависимост или надзор**“. Подобен състав има и при престъпленията против Републиката.

Във връзка с това ще бъдат посочени на пример:

– вредителството по чл. 107 НК – който разстройва или подравя... като използва държавни учреждения, стопански предприятия или обществени организации или като не изпълнява възложените му важни стопански задачи, при които деецът или заема съответната длъжност, или са му възложени някакви стопански задачи⁴¹;

– основния състав на принудата чл. 143, ал. 1 НК – който принуди другото ... като употреби за това сила, заплашване или *злоупотреби с властта си*⁴²;

³⁸ Вж. по-подробно **Марков, Р.** Престъпна и правомерна дейност на множество лица, София: Феня, 2006; **Пушкарлова, Ив.** Организирана и задружна престъпна дейност. *Теза*, бр. 2/2012; **Пушкарлова, Ив.** Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011; **Пушкарлова, Ив.** Изпиране на пари. Разграничение от близки до него престъпления. *Теза*, бр. 8 и 9, 2014, и др.

³⁹ Във връзка с възможността при някои алтернативни признания се образуват отделни състави предвидени в една норма – вж. по-подробно **Марков, Пр.** Проблеми на наказателноправната квалификация на престъплението, автореферат, 2014.

⁴⁰ **Гиргинов, А.** Цит. съч., с. 490.

⁴¹ Във връзка с аргументите срещу съществуването на това престъпление изобщо – вж. по-подробно **Велчев, Б.** Цит. съч., с. 160–164.

⁴² Вж. **Стойнов, Ал.** Цит. съч., с. 120.

– чл. 155в НК – който чрез употреба на сила или заплашване, или *чрез използване на положение на зависимост или надзор* склонява...;

– чл. 177, ал. 1 НК – който принуди друго да встъпи в брак, като употреби за това ... или *злоупотреба с власт*;

– чл. 187, ал. 2 НК – който склонява лице, ненавършило 18-годишна възраст, към проституция чрез принуда *или чрез използване на положение на зависимост или надзор*⁴³;

– чл. 188, ал. 1 НК – който склонява лице, ненавършило 18-годишна възраст, към извършване на престъпление чрез принуда или *чрез използване на положение на зависимост или надзор*;

– чл. 190, ал. 1 НК – който принуди друго да заживее съпружески с някого, като употреби за това сила, заплашване или *злоупотреба с власт* и др⁴⁴.

III. След като беше даден отговор на въпроса в кои случаи и по какъв и по какъв начин субектът се очертава като особен, може да се посочи кога субектът на престъплението не е особен, но може неточно да се възприеме за такъв

1. НК невинаги урежда правна материя, при която да може конкретно и точно да се обозначи особенният субект или да се обезпечи на пострадалия цялостна защита със средствата на наказателното право. В някои случаи спецификата на обществените отношения, а в други – фактът, че наказателноправното превъплъщение на субекта има някакъв временен или преходен характер, може да не бъдат съобразени. Защото се оказва, че извън обхвата на конкретния обект на посегателство няма житейска и правна логика в състава на престъплението да се използва винаги негово качество или дейност за възникване или за повишаване на наказателната отговорност за деянието на такова лице. Затова при много видове престъпления субектът може да бъде само лице с определени качества, които имат наказателноправно значение единствено и само за дадения вид прояви. Например лицето, страдащо от вене-

рическа болест, за която знае и с която може да зарази друго, е субект само на престъплението по чл. 135 НК. Видно е, че макар деянието да може да се извърши само от болното от венерическа болест лице, в случая не следва да се говори за престъпление с особен субект, защото другите наказателноотговорни лица поначало не страдат от такова заболяване. Следователно поради факта, че споменатото състояние на дееца е изключително и се отнася единствено за конкретния вид престъпление, това състояние не трябва да се приема за особено качество, а само за обективна характеристика, без която деянието не би било изобщо съставомерно⁴⁵.

2. В НК се срещат и други видове престъпления, чиито субект не може да се приеме за особен, поради обективна невъзможност титулярът на дадено право – например на неприкосновеност на жилище или на кореспонденция, на авторско право, на право на собственост и други – да осъществи посегателство върху него. На практика при тези немалко на брой престъпления в Особената част на НК възможни субекти са всички наказателноотговорни лица, освен титулярят на съответното право. В съставите на съответните престъпления се съдържа еднакъв обективен признак, изразен чрез термина „чужд“. Той се среща не само при част от престъпленията против правата на гражданите (чл. 170, 170а, 171, 172а, 172б, 173 НК), но и при някои престъпни състави против брака, семейството и младежта (чл. 185, 186 НК), на такива против собствеността (чл. 194–200, 206, 207, 212а, 216 НК)⁴⁶, против стопанството (чл. 249 НК), документните (чл. 318, 319 НК)⁴⁷ и общоопасните престъпления (чл. 331, 346, 346б НК) и др. В изброените случаи субектът категорично е общ, с единственото изключение, че по условие това не може да бъде титулярят на даденото право, защото за него то е собствено, а не „чуждо“.

3. Съществува и друга категория лица, която също трябва да се изключи от кръга на особените субекти и това са извършителите на повечето от т.нар. вторични престъпления. Известно е, че извършител на такова престъпление може да бъде само лице, което по дефиниция

⁴³ Вж. Стойнов, Ал. Цит. съч., с. 243–244.

⁴⁴ Пак там, с. 248.

⁴⁵ Пак там, с. 100.

⁴⁶ Вж. Стойнов, Ал. Наказателно право. Особена част. Престъпления против собствеността. София: Сиела, 2013.

⁴⁷ Вж. Ненов, Ив. Документните престъпления. ВСУ, 1994; Гунева, М. Документните престъпления по българското наказателно право. Бургас: Бряг, 2009.

трябва да бъде друго, различно от субекта на т.нар. първично или предикатно престъпление, т.е. при вторичното престъпление субектът поначало е всяко наказателноотговорно лице, с изключение на участвалите в осъществяване на първичното. Така е например при укривателството – лично и вещно (чл. 215 и чл. 294 НК)^{48,49}; при възползването от незаконно добит от друго дървен материал (чл. 235, ал. 2 НК)⁵⁰; при ползването на порочен документ (чл. 316 НК)⁵¹ и др. Съставите на тези видове вторични престъпления само изключват определени лица като възможни техни субекти, което по никакъв начин не означава, че самите престъпления се извършват от особен субект⁵².

В заключение може да се обобщи, че прегледът на съставите с особен субект в действащия НК /без претенции за изчерпателност/ показва, че имат сериозно присъствие. Тяхната систематизация позволява да се направи изводът, че по правило очертаните по-горе групи състави, особени според начина на изразяване на особеното качество, нямат други резерви за оптимизиране на използваната формулировка за субекта, за да се улесни практическото му идентифициране. Затова и всеки опит за директно или друго назоваване на особения субект би довел до изключване или до ограничаване приложното поле на съставите на съответните особени видове престъпления. Важно е да се подчертае, че използваната законодателна техника е правилна и следва да се запази. Предвид многобройните изменения и тенденцията за криминализация и пенализация е много важно с тази техника да не се злоупотреби така, че като субекти в състава да се включат лица, които всъщност не е оправдано да носят наказателна отговорност.

БИБЛИОГРАФИЯ

Бъчварова, М., Ж. Матеева, И. Игнатова. Търговска несъстоятелност – правни и икономически теоретико-приложни аспекти, Варна: УИ „Наука и

икономика“, 2018. // **Bachvarova, M., Zh. Mateeva, I. Ignatova.** *targovska nesastoyatelnost – pravni i ikonomicheski teroetiko-prilozhni aspekti*, Varna: UI „Nauka i ikonomika“, 2018.

Велчев, Б. Престъпления против Републиката. София: Сиела, 2004. // **Velchev, B.** *Prestaplenia protiv Republikata*. Sofia: Ciela, 2004.

Велчев, Ж. Субект на престъпление. Велико Търново: Фабер, 2019. // **Velchev, Zh.** *Subekt na prestaplenie*. Veliko Tarnovo: Faber, 2019.

Владимиров Р. Съучастие при усложнена престъпна дейност. София: „Нова звезда“, 1996. // **Vladimirov, R.** *Sauchastie pri uslozhnena prestapna deynost*. S: Nova zvezda, 1996.

Владимиров, Р. Защита на финансово-данъчната система от правонарушения. София: Феня, 2000. // **Vladimirov, R.** *Zashtita na finansovo-danachnata sistema ot pravonarushenia*. Sofia: Feneya, 2000.

Гиргинов, А. Наказателноотговорни лица. София: Софи-Р, 2001. // **Girginov, A.** *Nakazatelnootgovorni litsa*. Sofia: Sofi-R, 2001.

Гиргинов, А. Наказателно право. Особена част. София: Софи-Р, 2002. // **Girginov, A.** *Nakazatelno pravo, Osobena chast*. Sofia: Sofi-R, 2002.

Груев, Л. Престъпления против кредиторите. София: Сиби, 2002. // **Gruev, L.** *Prestaplenia protiv kreditorite*. Sofia: Sibi, 2002.

Гунева, М. Документните престъпления по българското наказателно право. Бургас: Бряг, 2009. // **Gunva, M.** *Dokumentnite prestaplenia po balgarskoto nakazatelno pravo*. Burgas: Bryag, 2009.

Димитрова-Симеонова, С. Понятието „Длъжностно лице“ в българското наказателно право. Бургас: Бряг, 2014. // **Dimitrova-Simeonova, S.** *Ponyatiето „dlazhnostno lice“ v balgarskoto nakazatelno pravo*. Burgas: Briyag, 2014.

Долапчиев, Н. Наказателно право. Обща част. София, 1945. // **Dolapchiev, N.** *Nakazatelno pravo. Obshta chast*. Sofia, 1945.

Кондева, Р. Престъпления против горското стопанство. Globe edit, 2018. // **Kondeva, R.** *Prestaplenia protiv gorskoto stopanstvo*. Globe edit, 2018.

Костадинова, Р. Транспортни престъпления. София: Сиела, 2012. // **Kostadinova, R.** *Transportni prestaplenia*. Sofia: Ciela, 2012.

Кузманова, Н. Наказателноправна защита на политическите права на гражданите. София: Сиела, 2015.

⁴⁸ С уговорката, че при личното укривателство кръгът на изключенията е по-широк и включва и съпрузите, низходящите, възходящите, братята и сестрите на укриваното лице и техните съпрузи (чл. 294, ал. 3 НК).

⁴⁹ Вж. по-подробно **Панайотов, Пл.** Укривателството по наказателния кодекс на република България. София: Сиби, 1997.

⁵⁰ Вж. по-подробно **Кондева, Р.** Престъпления против горското стопанство. Globe edit, 2018.

⁵¹ **Ненов, Ив.** Цит. съч.

⁵² Безспорно не при всички вторични престъпления това е така – например изпирането на пари. Вж. в тази връзка: **Панайотов, Пл.** Изпирането на пари по наказателното право, София: Сиби, 1998; **Владимиров, Р.** Защита на финансово-данъчната система от правонарушения. София: Феня, 2000 г.; **Пушкарова, Ив.** Изпиране на пари. Разграничение от близки до него престъпления. *Теза*, бр. 8 и 9, 2014, и др.

// **Kuzmanova, N.** Nakazatelnopravna zashtita na politichesките права на grazhdanite. Sofia: Ciela, 2015.

Марков, Пр. Проблеми на наказателноправната квалификация на престъплението, автореферат, 2014. // **Markov, Pr.** Problemi na nakazatelnopravnata kvalifikatsia na prestaplenieto, avtoreferat, 2014.

Марков, Р. Престъпна и правомерна дейност на множество лица, София: Феня, 2006. // **Markov, R.** Prestapna i pravomerna deynost na mnozhestvo litsa, Sofia: Feneya, 2006.

Михайлов, Д. Длъжностното лице – особен субект на престъпление. София: Наука и изкуство, 1969. // **Mihajlov, D.** Dlazhnostnoto litse – osoben subekt na prestaplenie. Sofia: Nauka i izkustvo, 1969.

Ненов, Ив. Наказателно право. Обща част, кн. I, София: Софи-Р, 1992. // **Nenov, Iv.** Nakazatelno pravo. Obshta chast, kn. I, Sofia: Sofi-R, 1992.

Ненов, Ив. Документните престъпления. Варна: ВСУ, 1994. // **Nenov, Iv.** Dokumentnite prestaplenia, Varna: VSU, 1994.

Панайотов, Пл. Укривателството по Наказателния кодекс на република България. С: Сиви, 1997. // **Panayotov, Pl.** Ukrivatelstvoto po Nakazatelnia kodeks na republika Balgaria, Sofia: Sibi, 1997.

Панайотов, Пл. Изпирането на пари по наказателното право, София: Сиви, 1998. // **Panayotov, Pl.** Izpiraneto na pari po nakazatelnoto pravo, Sofia: Sibi, 1998.

Петрова, М. Престъпления против правата на гражданите, автореферат, 2019. // **Petrova, M.** Prestaplenia protiv pravata na grazhdanite, avtoreferat, 2019.

Петрова, Цв. Престъпно бездействие. София: Сиела, 2018. // **Petrova, Cv.** Prestapno bezdeystvie. Sofia: Ciela, 2018.

Пушкарлова, Ив. Трафикът на хора. София: Сиви, 2012. // **Pushkarova, Iv.** Trafikat na hora. Sofia: Sibi, 2012.

Пушкарлова, Ив. Организирана и задружна престъпна дейност. *сп. Теза*, бр. 2/2012. // **Pushkarova, Iv.** Organizirana i zadruzhna prestapna deynost. *sp. Teza*, br. 2/2012.

Пушкарлова, Ив. Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011. // **Pushkarova, Iv.** Formi na organizirana prestapna deynost po Nakazatelnia kodeks na republika Balgaria. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2011.

Пушкарлова, Ив. Изпиране на пари. Разграничение от близки до него престъпления. *Теза*, бр. 8 и 9, 2014. // **Pushkarova, Iv.** Izpirane na pari. Razgranichenie ot blizki do nego prestaplenia. *Teza*, br. 8 i 9, 2014.

Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. София: Софи-Р, 2019. // **Stoynov, Al.** Nakazatelno pravo. Obshta chast. Sofia: Sofi-R, 2019.

Стойнов, Ал. Престъпления против правата на гражданите. София: Сиела, 2018. // **Stoynov, Al.** Prestaplenia protiv pravata na grazhdanite. Sofia: Ciela, 2018.

Стойнов, Ал. Наказателно право. Особена част, Престъпления против собствеността. София: Сиела, 2013. // **Stoynov, Al.** Nakazatelno pravo. Osobena chast, Prestaplenia protiv sobstvenostta. Sofia: Ciela, 2013.